

Valentina Teresjkova (geboren in 1937) was de eerste vrouw in de ruimte. In 1963 draaide Teresjkova 48 keer rond de aarde in de Vostok 6. Na haar carrière als kosmonaut werd zij een belangrijke politica. Zij leidde de Sovjetdelegatie op de VN-Wereldconferentie over Vrouwen in 1973. Vandaag wordt ze in Rusland nog steeds beschouwd als een nationale heldin. *Met dank aan Elena Lagadinova voor de foto.*

Inleiding

Misschien heet de kwaal wel ‘kapitalisme’

De beknopte stelling van dit boek luidt: ongebreideld kapitalisme is slecht voor vrouwen en als we enkele ideeën van het socialisme overnemen, zullen vrouwen een beter leven hebben. Als het correct wordt toegepast, leidt socialisme tot economische onafhankelijkheid, betere arbeidsvoorwaarden, een betere verdeling tussen werk en gezin en ja, zelfs tot betere seks. De zoektocht naar een betere toekomst beginnen we best met een erkenning van de fouten uit het verleden. Uiteraard moeten we daarbij een doordacht oordeel vellen over de geschiedenis van het 20ste-eeuwse staatsocialisme in Oost-Europa.

Daar komt het op neer. Als je die benadering op prijs stelt, nodig ik je uit voor een verkenningsstocht naar manieren om de dingen te veranderen. Als je de wenkbrauwen fronst omdat je niet verstaat waarom het kapitalisme als economisch systeem op een specifieke manier slecht is voor vrouwen en als je eraan twijfelt of er überhaupt iets goeds kan voortkomen uit het socialisme, kan dit boek verhelderend zijn. Als je geen donder geeft om het leven van vrouwen omdat je een vrouwonvriendelijke rechtse internettrol bent, hou je geld dan maar op zak en steek je kop maar verder in het zand: dit boek is aan jou niet besteed.

Natuurlijk zullen sommigen opwerpen dat ongebreideld kapitalisme voor iedereen slecht is, maar ik wil mij hier toespitsen op de onevenredigheid waarmee vrouwen door het kapitalisme getroffen worden. Een competitieve arbeidsmarkt betekent grotere discriminatie voor zij die, omwille van hun reproductieve biologie, ertoe verplicht zijn om kinderen te dragen. Vandaag zijn dat de mensen die na hun geboorte in roze

kruippakjes worden gestoken en op hun geboortecertificaat de letter 'V' meekrijgen (alsof ze van bij de start al zijn 'verdoemd' door niet als jongen ter wereld te komen). Een competitieve arbeidsmarkt devalueert ook wie geacht wordt de belangrijkste zorgtaak voor de kinderen op zich te nemen. Hoewel de maatschappelijke opvattingen wat dat betreft geëvolueerd zijn, zorgt onze verheerlijking van het moederschap ervoor dat de meesten van ons er nog steeds van uitgaan dat baby's mama veel meer nodig hebben dan papa – minstens tot de spruit oud genoeg is om te gaan sporten.

Anderen zullen opwerpen dat ongebreideld kapitalisme niet voor alle vrouwen slecht is. Dat klopt. Voor zij die bovenaan de inkomensladder staan, werkt het kapitalisme uitstekend. Hoewel vrouwelijke kaders nog steeds geconfronteerd worden met een genderspecifieke loonkloof en ze ondervertegenwoordigd zijn op het absolute topniveau, lopen de zaakjes niet zo slecht voor de Sheryl Sandbergs, Annet Arissen en Michèle Sioens van deze wereld. Natuurlijk zijn ook vrouwen aan de top niet immuun voor seksuele intimidatie en zijn er nog al te veel vrouwen die ervan uitgaan dat wie in de ring stapt klappen kan krijgen en het betasten en de ongewenste intimiteiten er dus maar moet bijnemen. Ook het ras waar je toe behoort, speelt een belangrijke rol: blanke vrouwen zijn gemiddeld beter af dan gekleurde vrouwen. Daarnaast zijn vrouwen er globaal slechter aan toe in landen waar de markt weinig of geen hinder ondervindt van regels, belastingen en openbare bedrijven dan in naties waar de staatsinkomsten beter herverdeeld worden en er ruimere sociale vangnetten bestaan.

Welke gegevensbron je ook consulteert, je vindt er dezelfde resultaten. Werkloosheid en armoede slaan vooral hard toe bij vrouwen met kinderen. Ondernemers discrimineren ook vrou-

wen zonder kinderen omdat de jonge vrouwen misschien wel plannen hebben om er ooit te krijgen. In de VS was er in 2013 beduidend meer armoede bij vrouwen van 65+ dan bij hun mannelijke leeftijdsgenoten. Zij waren ook oververtegenwoordigd in de categorie 'extreem arm'. Wereldwijd zijn vrouwen veel meer het slachtoffer van economische nood. Vrouwen zijn vaak de laatsten om een job te krijgen en zijn vaak de eerste slachtoffers van conjuncturele schommelingen en als ze dan toch een job vinden, worden ze voor hetzelfde werk minder betaald. Als de staat moet bekknibbelen op onderwijs, gezondheidszorg en rustpensioenen, moeten vooral moeders, dochters, zusters en echtgenotes de teugels kort houden en (meer) opdraaien voor kinder-, zieken- en ouderenzorg. Het kapitalisme bloeit dankzij de onbetaalde thuisarbeid van vrouwen omdat er voor die zorgtaken geen belastinggeld wordt geïnd. Lagere belastingschalen betekenen grotere winstmarges voor zij die al aan de top van de inkomensladder staan en laat dat nu vooral ... mannen zijn.¹

Maar het kapitalisme is niet altijd zo wild geweest. In de loop van de 20ste eeuw vormde het staatsocialisme decennialang een existentiële uitdaging voor de grootste excessen van de vrije markt. De dreiging die uitging van marxistische ideologieën dwong westerse regeringen ertoe hun netwerken voor sociale opvang aanzienlijk uit te breiden en arbeiders te beschermen tegen de onvoorspelbare maar onvermijdelijke ups en downs van de kapitalistische economie. Na de val van de Berlijnse Muur vierden velen de overwinning van het Westen en verwezen ze de socialistische ideeën naar de vuilnisbakken van de geschiedenis. Ondanks zijn vele fouten, bleef het staatsocialisme niettemin een belangrijke tegenpool voor het kapitalisme. Progressieve volkeren uit Afrika, Azië en Latijns-Amerika, maar ook talloze mannen en vrouwen uit Europa en

Noord-Amerika kwamen op voor meer sociale en economische rechten. Als antwoord op die wereldwijde eisen stemden politici ermee in de arbeidsomstandigheden voor loonarbeiders te verbeteren en zetten ze sociale programma's op voor kinderen, armen, ouderen, zieken en gehandicapten. Die maatregelen konden de uitbuiting en de groei van de inkomensongelijkheid enigszins verzachten. Hoewel er in de jaren 1980 al belangrijke antecedenten waren, schudde het kapitalisme, na het ineenstorten van het staatsocialisme, de regelgeving voor de vrije markt en de inkomensherverdeling van zich af. Zonder de opdoemende dreiging van een rivaliserende supermacht zagen we de voorbije dertig jaar, onder invloed van een wereldwijd neoliberalisme, een verschrompeling van de sociale programma's die burgers moesten beschermen tegen de cyclische economische onstabiliteit en tegen financiële crises. De grote inkomensongelijkheid tussen de lui aan de top en de mensen onderaan de sociale ladder werd er alleen maar groter door.

Voor het grootste deel van de 20ste eeuw hebben de westerse kapitalistische landen zich ook ingespannen om de Oost-Europese landen te overtreffen inzake vrouwenrechten en progressieve sociale veranderingen. Een voorbeeld. Het staatsocialisme in de Sovjet-Unie en in Oost-Europa was zo succesvol in het creëren van economische kansen voor vrouwen buitenshuis dat aanvankelijk, gedurende de eerste twee decennia na de Tweede Wereldoorlog, loonarbeid voor vrouwen gelijkgesteld werd met de kwaal van het communisme. De *American way of life* betekende dat de man ging werken en dat de vrouw thuisbleef. Maar geleidelijk aan begon het socialistische gevecht voor vrouwenemancipatie te knagen aan het ideaalbeeld van de 'moeder aan de haard.' De lancering van de Spoetnik in 1957 zette de Amerikaanse leiders ertoe aan de inspanningen voor

het behouden van de traditionele genderrollen te heroverwegen. Ze vreesden dat de staatsocialisten een technologische voorsprong hadden opgebouwd omdat ze konden profiteren van tweemaal zoveel hersencapaciteit: de Russen schoolden hun vrouwen en die voegden zich al snel bij de beste en knapste wetenschappelijke koppen.²

Uit vrees voor de superioriteit van het Oostblok in de ruimte voerde de Amerikaanse regering in 1958 de National Defense Education Act (NDEA) in. Ondanks de volgehouden culturele wens om vrouwen als afhankelijke wezens aan de haard te kluisteren, moest de wet ervoor zorgen dat getalenteerde meisjes nieuwe kansen kregen om wetenschappen en wiskunde te studeren. Omwille van 'nationaal belang' ondertekende president John F. Kennedy in 1961 Executive Order 10980 waarmee hij de start gaf voor de eerste Presidential Commission on the Status of Women. De commissie werd voorgezeten door Eleanor Roosevelt en legde de grondvesten voor de toekomstige vrouwenbeweging in de VS. In 1963 volgde een nieuwe schok voor de Amerikanen. Valentina Teresjkova werd de eerste vrouwelijke kosmonaut. Zij voerde meer omwentelingen rond de aarde uit dan al haar mannelijke Amerikaanse voorgangers samen. In 1972 zorgde het succes van de Oost-Europese en Russische vrouwen op de Olympische Spelen voor Title IX, een toevoeging aan de NDEA, er in de Verenigde Staten voor dat meer vrouwelijke atleten zich konden trainen om gouden medailles weg te kapen voor de neus van hun ideologische vijanden.³

Als reactie op de bedrevenheid van het staatsocialisme, sponsorde de VS-regering een belangrijke studie onder de titel 'Women in the Soviet Economy'. Om de Sovjetpolitiek inzake tewerkstelling van vrouwen te bestuderen, bezocht het

hoofd van het onderzoeksteam de Sovjet-Unie in 1955, 1962 en 1965. Men wilde absoluut achterhalen hoe de Sovjets erin slaagden vrouwen op te nemen in de formele beroepsbevolking. De opgedane kennis moest vervolgens dienen om in de VS een eigen wetgeving ter zake op te stellen. Het in 1966 gepubliceerde rapport begint met de vaststelling dat men zich 'de voorbije jaren zorgen maakte over het verlies aan vrouwelijke talenten en arbeidspotentieel. Zo ontstond de President's Commission on the Status of Women, een commissie die een reeks rapporten publiceerde over talloze vrouwenproblemen en de invloed die ze hadden op hun deelname aan het economische, politieke en sociale leven. (...) Vooraleer we overgaan tot het formuleren van politieke voorstellen om onze vrouwelijke krachten beter te gebruiken, is het belangrijk om kennis te nemen van de ervaringen van andere naties op dat domein. Daarom en om nog andere redenen is het Sovjetexperiment vandaag bijzonder interessant'. Het precedent dat de landen in Oost-Europa onder het staatssocialisme schiepen werd een invloedrijk voorbeeld voor Amerikaanse politici op hetzelfde historische ogenblik dat Betty Friedan *The Feminine Mystique* publiceerde. In dat boek maakte ze duidelijk hoe ontevreden blanke vrouwen van de middenklasse zich voelden met hun begrensde huiselijke leventjes. Maar in het politieke klimaat van vandaag zou het wel eens moeilijk kunnen zijn om te doorgronden hoe de rivaliteit tussen twee supermachten de interesse voor het statuut van de vrouw heeft kunnen aanwakkeren.⁴

Vandaag kennen socialistische ideeën een heropleving omdat jonge mensen in landen als de Verenigde Staten, Groot-Brittannië, Griekenland en Duitsland inspiratie vinden bij poli-

tici als Bernie Sanders, Jean-Luc Mélenchon, Jeremy Corbyn, Yanis Varoufakis en Sahra Wagenknecht. Burgers willen een ander politiek pad bewandelen, een pad dat leidt tot een meer egalitaire en duurzame toekomst. Als we stappen vooruit willen zetten moeten we in staat zijn over het verleden te discussiëren zonder ideologisch gekleurde pogingen om onze eigen historische prestaties of die van het staatsocialisme te vergoelijken of af te kraken. Aan de ene kant zal elk genuanceerd verhaal over het 20ste-eeuwse staatsocialisme onvermijdelijk botsen op gemopper en getier van wie het als vleesgeworden kwaad beschouwt. Punt aan de lijn. Zoals de Tsjechische schrijver Milan Kundera het schreef in zijn *De ondraaglijke lichtheid van het bestaan*:

‘De mensen die vechten tegen wat wij totalitaire regimes noemen, kunnen maar moeizaam leven met vraagtekens en twijfels. Ook zij hebben behoefte aan zekerheden en eenvoudige waarheden om de meerderheid begrip bij te brengen, om collectieve tranen op te wekken.’⁵

Aan de andere kant denken sommige jongeren grappig te zijn door ‘zuiver communisme NU!’ te eisen. Linkse millennials zijn misschien niet op de hoogte van de gruwel die ooit door eenpartijstaten werd aangericht (of ze zijn er bewust blind voor). Gruwelijke verhalen over geheime politiediensten, reisbeperkingen, consumptietekorten en werkkampen zijn meer dan alleen maar anticommunistische propaganda. Onze gemeenschappelijke toekomst hangt af van een genuanceerd onderzoek van het verleden zodat we de slechte dingen kunnen afgooien en stappen kunnen zetten in de goede richting, vooral dan wanneer het over vrouwenrechten gaat.